

KIBER MAKON, KIBER TERRORIZM, KIBER ZO'RAVONLIK (CYBERBULLYING) TUSHUNCHALARINING MOHIYATI

Azamova Sitora Ayonovna

SHDPI Ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

Musayeva.Mahbuba

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

maktagacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bugungi globallashuv sharoiti hamda xalqaro mintaqaviy mojarolar transformatsiyasi davom etayotgan bir paytda terrorizm va ekstremizmga qarshi samarali kurashish masalalari keng ilmiy yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Kiber makoni, kiber terrorizm, kiber zo'ravonlik, kiberterrorizm shaxsiy maqsadlari, ekstremizm.*

Kibermakon kompyuter tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan muloqot maydonini ifodalovchi voqelik sifatida 1990 yildan boshlab keng miqyosida rivojlanib, takomillashib kelmoqda. Kibermakon tushunchasini dastlab kanadalik yozuvchi Uilyam Gibson 1982 yil «Sojjenie Xrom» («Burning Chrome») nomli hikoyasida yozadi. Keyinchalik, Gibsonning 1990 yilda yozib tugatgan «Neuromancer» (o'zbek tilida tarjimasini «Asabli manzaralar tasvirlovchisi», rus tilida «Nervo-sochinitel») nomli texno-utopik fantastik trilogiyasida qo'llagan. Bu asardagi kibermakon tushunchasini millionlab odamlarning jamoaviy sarob, xayolparastlikning o'ziga xos ko'rinishi sifatida tasvirlangan. Bu erda jamoaviy sarob yoki xayolparastlik inson ongida sub'ektiv psixologik holat sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy nuqtai-nazardan kibermakon deganda kompyuter tarmog'i orqali bir-biri bilan bog'langan va bir vaqtning o'zida turli geografik nuqtada kesishuvchi har qanday mavjud kompyuterning grafik sifatidagi ma'lumotlariga o'ralashib qolgan kishilar jamoasi tushuniladi. Kiberterrorchilik

– bu tahdid yoki qo‘rqitish orqali, internetdan foydalangan holda, siyosiy yoki mafkuraviy muvaffaqiyatga erishish maqsadida uyushtiriluvchi kiberhujumlardir. Kompyuter viruslari, kompyuter qurtlari, fishing, zararli dasturlar, apparat usullari, dasturlash skriptlari kabi vositalar yordamida kompyuter tarmoqlarini, xususan, Internetga ulangan shaxsiy kompyuterlarni qasddan, keng miqyosda buzish harakatlari internet terrorizmining ko‘rinishi bo‘lishi mumkin. Kiberterrorizm munozarali atamadir. Ba’zi mualliflar ma’lum terroristik tashkilotlar tomonidan signalizatsiya, vahima yoki jismoniy buzilishlarni yaratish maqsadida axborot tizimlariga qarshi hujumlarni buzish bilan bog‘liq juda tor ta’rifni tanlaydilar. Boshqa mualliflar esa kiberjinoyatni o‘z ichiga olgan kengroq ta’rifni afzal ko‘rishadi. Kiberhujumda ishtirok etish, hatto zo‘ravonlik bilan amalga oshirilmagan bo‘lsa ham, terror tahdidi idrokiga ta’sir qiladi. Ba’zi ta’riflarga ko‘ra, onlayn faoliyatning qaysi holatlari kiberterrorizm yoki kiberjinoyat ekanligini farqlash qiyin bo‘lishi mumkin. Kiberterrorizmni shaxsiy maqsadlar yo‘lida vayron qilish va zarar yetkazish uchun kompyuterlar, tarmoqlar va ommaviy internetdan qasddan foydalanish sifatida ham e’tirof etish mumkin. Tajribali kiberterrorchilar, buzg‘unchilik bo‘yicha juda malakali bo‘lganlar hukumat tizimlariga katta zarar yetkazishi va keyingi hujumlardan qo‘rqib, mamlakatni tark etishi mumkin. Bunday terrorchilarning maqsadlari siyosiy yoki mafkuraviy bo‘lishi, bu esa terrorning bir ko‘rinishi deb hisoblanishi mumkin. Hukumat va ommaviy axborot vositalarida kiberterrorizm yetkazilishi mumkin bo‘lgan ziyon haqida xavotirlar talaygina. Bu esa Federal Qidiruv Byurosi (FQB) va Markaziy Razvedka Boshqarmasi (CIA) kabi davlat idoralarini kiberhujumlar va kiberterrorizmga chek qo‘yishga unday boshladi. Kiberterrorizmning bir necha asosiy va kichik holatlari bo‘lgan. Al-Qoida internetdan tarafdorlari bilan muloqot qilish va hatto yangi a’zolari yollash uchun foydalangan. Estoniya, Boltiqbo‘yi mamlakati, texnologiya jihatidan rivojlanib borishmoqda, 2007-yil aprel oyida Estoniya poytaxti Tallinda joylashgan Ikkinchi Jahon urushi davridagi sovet haykali ko‘chirilishi bilan bog‘liq tortishuvlardan so‘ng kiberterror uchun kurash maydoniga aylanib qoladi.

Umumiy ko'rinishi: Kiberterrorizm ko'lamining asosiy ta'rifi bo'yicha munozaralar mavjud. Ushbu ta'riflar tor bo'lishi mumkin, masalan, Internetdagi boshqa tizimlarga hujum qilish uchun Internetdan foydalanish, bu odamlar yoki mulkka nisbatan zo'ravonlikka olib keladi. Ular, shuningdek, axborot texnologiyalari infratuzilmalariga odatiy hujumlar uchun terrorchilar tomonidan Internetdan foydalanishning har qanday shaklini o'z ichiga olgan keng bo'lishi mumkin. Ishda motivatsiya, maqsadlar, usullar va kompyuterdan foydalanishning markaziyliigi bo'yicha malakaning o'zgarishi mavjud. AQSh davlat idoralari ham turli xil ta'riflardan foydalanadilar va ularning hech biri hozirgacha o'z ta'sir doirasidan tashqarida majburiy bo'lgan standartni joriy etishga urinmagan. Kontekstga qarab, kiberterrorizm kiberjinoyat, kiberurush yoki oddiy terrorizm bilan sezilarli darajada mos kelishi mumkin. Kasperskiy laboratoriyasi asoschisi Yevgeniy Kasperskiy hozirda "kiberterrorizm", "kiberurush" dan ko'ra aniqroq atama ekanligini his qilmoqda. Uning ta'kidlashicha, bugungi hujumlar bilan siz buni kim qilgani yoki ular yana qachon zarba berishini bilmaysiz. Bu kiber-urush emas, balki kiberterrorizmdir". U, shuningdek, o'z kompaniyasi kashf etgan Flame Virus va NetTraveler Virus kabi keng ko'lamli kiber qurollarni biologik qurollarga tenglashtirib, bir-biriga bog'langan dunyoda ular bir xil darajada halokatli bo'lish potentsialiga ega ekanligini ta'kidlaydi. Agar kiberterrorizmga an'anaviy terrorizmga o'xshash munosabatda bo'lsa, u faqat mulk yoki hayotga tahdid soladigan hujumlarni o'z ichiga oladi va jismoniy, haqiqiy zarar yoki jiddiy buzilishlarni keltirib chiqarish uchun maqsadli kompyuterlar va ma'lumotlardan, xususan, Internet orqali foydalanish infratuzilmasi sifatida ta'riflanishi mumkin. Terrorizmni o'rganish bo'yicha ixtisoslashgan ko'plab akademiklar va tadqiqotchilar kiberterrorizm mavjud emasligini va haqiqatan ham xakerlik yoki axborot urushi masalasi ekanligini ta'kidlamoqda. Hozirgi hujum va himoya texnologiyalarini hisobga olgan holda, elektron vositalardan foydalangan holda aholida qo'rquv, jiddiy jismoniy zarar yoki o'lim paydo bo'lishi ehtimoli yo'qligi sababli uni terrorizm deb belgilashga rozi emaslar. Umuman kiberjinoyatda bo'lgani kabi, kiberterrorizm aktlarini amalga oshirish uchun talab qilinadigan

bilim va ko‘nikmalar chegarasi erkin foydalanish mumkin bo‘lgan xakerlik to‘plamlari va onlayn kurslar tufayli doimiy ravishda pasayib bormoqda. Bundan tashqari, jismoniy va virtual olamlar jadal sur‘atlar bilan birlashib, yana ko‘plab imkoniyatlar maqsadlariga erishmoqda, buni Stuxnet, 2018-yildagi Saudiya neft-kimyosi sabotaj urinishi va boshqalar kabi e‘tiborga molik kiberhujumlar tasdiqlaydi. Hozirgi davrda fan, texnika va asosan kompyuter taraqqiyoti mahsuli bo‘lgan kibermakon va uning boshqaruvchi qiyofasi “superkorporatsiya” texnologiyalarning insoniylikdan begonalashuvi natijasida din niqobidagi ijtimoiy va madaniy buzg‘unchilikni sodir etishga bo‘lgan urinishlar tobora kuchayib bormoqda. Jumladan, bugungi kunda kiberterrorchilik tuzilmalari o‘z g‘arazli maqsadlari yo‘lida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishga urinmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning “Yuksak ma’naviyat-engilmas kuch” asarida quyidagicha ta’kidlaangan: “Taassufki, ba’zan islom dini va diniy aqidaparastlik tushunchalarini bir-biridan farqlay olmaslik yoki g‘arazli maqsadda ularni eng qo‘yish kabi holatlar ham ko‘zga tashlanmoqda. Shu bilan birga, islom dinini niqob qilib, manfur ishlarni amalga oshirayotgan mutaassib kuchlar hali ongi shakllanib ulgurmagan, tajribasiz, g‘o‘r yoshlarni o‘z tuzog‘iga ilintirib, boshko‘zini aylantirib, ulardan o‘zining nopok maqsadlari yo‘lida foydalanmoqda. Bunday nojo‘ya harakatlar avvalo muqaddas dinimizning sha’niga dog‘ bo‘lishini, oxir-oqibatda esa ma’naviy hayotimizga salbiy ta’sir ko‘rsatishini barchamiz chuqur anglab olishimiz va shundan xulosa chiqarishimiz zarur”. Bu xususida Xalqaro press-klubda Mintaqaviy aksilterror tuzilma (MAAT) Ijroiya qo‘mitasi direktori Evgeniy Sisoevning so‘zlariga ko‘ra, MAAT O‘zbekiston bilan o‘zaro ishonch va yordamga asoslangan aloqalarni o‘rnatgan. Xalqaro Press-klubda bo‘lib o‘tgan ko‘p tomonlama hamkorlik masalalariga bag‘ishlangan navbatdagi yig‘ilish zamonaviy tahdidlar sharoitida asosiy masalalardan biri axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik masalasi ekanini ta’kidladi. «Kibermaydonlar xalqaro terrorchi tashkilotlar a’zolarining o‘z maqsadlariga erishish uchun qulay imkoniyatlar yaratmoqda. Bu yo‘nalishda ko‘p ishlarni

amalgam oshiryapmiz, bu borada hamkorlik chora-tadbirlari ishlab chiqilgan. Biz terrorchilikka qarshilik qilish maqsadida aksilterror o'quv mashqlarini o'tkazyapmiz. Xitoy tomon bu masalalarga katta e'tibor qaratmoqda va ko'plab qiziq takliflar kiritmoqda. Aprel oyida Shanxayda ajoyib seminar bo'lib o'tdi. Unda kiberterrorizm masalasiga bag'ishlangan uchrashuvlar o'tkazildi. Bu mazmunda janob Mirziyoevning takliflari juda o'rinli», — qo'shimcha qiladi E.Sisoev. "Kibermakon"da din niqobidagi "kiberhujum"lar tahdidi: din niqobi ostidagi ekstremistik saytlarda asosan davlat to'ntarilishi va xunrezlik urushlari haqida gap boradi. Bugungi kunda dunyoda eng katta xavf solib turgan ISHID guruhining internet kibermakonidagi axborot hujumi va tahdidi to'g'risida Aydarbek Tulepov o'zining "ISHID fitnasi" kitobida quyidagi ma'lumotlarni beradi. ISHID o'zining internet orqali go'yo Islom yo'lida "qurbon" bo'layotgani aks etgan videolavhalari va fotosuratlari "al-Hayot" media studiyasida tayyorlanadi va internetga joylashtiriladi. Terrorchilarning targ'ibot-tashviqotlari kun sayin avj olib bormoqda. Jumladan, "Odnoklassniki", "Facebook", "Instagram", "Twitter", "V Kontakte" ijtimoiy tarmoqlarida buzg'unchilik va yot g'oyalarni targ'ib qiluvchi yuzlab guruhlar mavjudligi fikrimizning yaqqol dalilidir. SHuningdek, Islom dinini noto'g'ri, qabih maqsadlarda talqin etish, dinga siyosiy tus berib, hokimiyatni qo'lga kiritishdir. Kitobda din niqobi ostidagi "rahnamolar" haqida ham yoziladi. Bular, Muhammad ibn Abdulvahhob, Hasan al-Banno, Sayyid Qutb, Muhammad Ilyos Kandhlaviy, Taqiyuddin Nabahoniy, Abdul Qadim Zallumlarning yoshlar ongiga kuchli ta'sir o'tkazadigan: "Xudo-idealimiz, payg'ambar-dohiyimiz, Qur'on-konstitutsiyamiz, jihod-vositamiz, din va Xudo yo'lida qurbon bo'lish-ezgu orzuimiz",- kabi jarangdor shiorlari aslida soxta bo'lib, g'arazli maqsadga erishish yo'lidagi niqobdan boshqa narsa emas. Bu xususan 2017 yil 28 iyun kun.uz saytida bergan ma'lumotga ko'ra: Ukraina hukumatining barcha kompyuterlari xakerlik hujumiga uchradi. Bu haqda mamlakat bosh vaziri o'rinbosari Pavel Rozenko Facebook'dagi sahifasida xabar berdi. Tabiiyki, tarmoqning barcha foydalanuvchilari kabi ekstremistlar ham turli xil saytlar va forumlarga kirib ko'radi. Mudom shakllantirilib boriladigan dasturli

ta'minotdan foydalanadi, tarmoqli ta'minot shu jumladan internet orqali maxfiy muloqot tarqatmoqda. "Al-Qoida"ning birinchi rasmiy sayti 2001 yil 11 sentyabr voqealarigacha ham mavjud bo'lgan. "Al-Qoida" sayti o'sha vaqtlardagi veb-resurslardan farq qilmagan, uning katta qismini statik (turg'un, muvozanat holatidagi) tasvirlar va turlicha matn, e'lonlar (asosan arab tilida) shuningdek, bir nechta qisqa videoroliklar tashkil qilgan. "Al-Qoida"ning rasmiy tashkiloti paydo bo'lishi, saytda boshqa din niqobidagi "dindor"larning o'zini oshkor qilishi tezlik bilan kengayib bordi. Yomg'irdan keyingi qo'ziqorinlar kabi, ularni qo'llab-quvvatlovchi ko'plab sahifalar, turli xil ko'rinishdagi forum va ijtimoiy tarmoqlar "bolalab" ketdi. Ammo uning din niqobi ostidagi ekstremistlarning diniy mafkurasi bilan tanish bo'lgan har qanday odam, kichik detallar vositasida go'yoki "hamfikr birodarlar"i orasida ekanligi — bugungi kunning xavfidir. Bu o'z vaqtida "Al-Qoida" tomonidan emas, balki uning tarafdorlari tomonidan yaratilgan edi va o'z navbatida, to'laqonli ijtimoiy tarmoqlarni yaratishda "asqotadigan" zamonaviy texnologiyalar dunyosida bilim darajasini namoyish etib, bu guruhning haqiqiy a'zolari diqqatini o'ziga jalb qilgan. nuqtai-nazardan qaraganda, bugungi kunda yoshlar ongi va ruhiyatida diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Qisqa yo'l, ko'pincha ekstremistik xarakterda bo'luvchi – eng yaxshi yo'l emasligini bilish uchun bilim va hayotiy tajriba lozim. Ekstremistik mafkura ta'siriga tushib qolgan yosh yigit-qizlardagi asosiy belgilar: Uning xatti-harakatlari keskin yoki qo'pol bo'lib qoladi, noodatiy yoki jargon leksika shakllanadi; —Ma'lum bir submadaniyat qoidalariga mos ravishda birdan kiyinish uslubi va tashqi ko'rinish o'zgaradi Kompyuterida siyosiy-ekstremistik yoki ijtimoiy-ekstremal mazmundagi fayllar, rolik yoki tasvirlar ko'payib boradi Xonadonda tushunarsiz yoki noodatiy timsol va atributlar, qurol sifatida foydalanish mumkin bo'lgan sovuq predmetlar paydo bo'la boshlaydi U kompyuterda ko'p vaqt o'tkazib, maktab, oliy ta'lim, badiiy adabiyotga, film, kompyuter o'yinlariga aloqador bo'lmagan ta'lim bilan shug'ullanadi Siyosiy va ijtimoiy mavzularda ko'p gapira boshlaydi, bunda sabrsizlik hamda

keskin mulohazalar kuzatiladi Internetdagi taxallus, parol va hokazo ekstremasiyosiy xarakter kasb etadi. “Kiber hujum mexanizmi”ga qarshi “Kiberhimoya mexanizmi”: quyidagilardan iborat: hammamizga ma’lum bola tarbiyasi ota-ona, mahalla, maktab gardaniga tushadi. Bunda yoshlarni keskinlik yoki tazyiq o‘tkazib to‘g‘ri yo‘lga solib bo‘lmaydi. Hech bir zo‘ravonliksiz va asosli fikr-mulohazalar bilan tushuntirish ishlari olib borilishi zarur. “Kontrpropaganda” ishlari bosh tezisi – inson olamni o‘zgartirish uchun mukammal bilim va chuqur mulohaza yuritsa, jamiyatda mutaxassis va avtoritetga aylansa, uning ergashuvchilari tabiiyki ko‘proq bo‘ladi. Shunda yaxshi maqsadlarga erishishi muqarrarligi ta’minlangan bo‘ladi, deb bosim o‘tkazmay, qalban yondashib bolaning ongiga “etkazish” lozim. Bolaning xatti-harakatlarini mutlaqo qoralash kerak emas. Bu uning qarshi reaksiya — himoya pozitsiyasini qo‘llashiga olib keladi. Hech qachon ekstremizm – ijtimoiy xastalik ekanligini unutmashlik lozim. Shuning uchun unga jarrohning emas, psixolog qurollari bilan yondashish kerak. Bunday “romantika”ga asosan yoshlar ishonib, bu ular energiyasini destruktiv yo‘nalishga burib yuboradi. Shunday targ‘ibot va tashviqot asosida shakllanish bosqichidagi yoshlar va ta’sirchan ijtimoiy qatlam vakillarida tabiiy ravishda olamni adolatliroq qilish (masalan elitalar shakllanishi, nochorlik, mehnat haqqi va karera o‘sishidagi adolatsizlik, jinoyatchilikning yuqori darajadali, oddiy fuqaro huquqini himoyalashda adolatsizlik, ishsizlik, qonuniy idoralar tomonidan siyosiy tizimga ta’sir sustligi kabi masalalar yuzasidan) xohishi yuzaga kelib, umuminsoniy qadriyatlarni rad qila boshlaydi, o‘zini ijtimoiy fikrga qarshi tuta boshlaydi, ta’lim olishda mutaxassis sifatida shakllanish o‘rniga, kelajagi yo‘q yo‘nalishga tushib qoladilar. Axborot ekstremizmining spetsifik jihatlari: Radikallik, biror maqsadga erishish va qiziqishlarini amalga oshirishda Antiijtimoiylik, tarixiy shakllangan, ijtimoiy huquqiy o‘zaro hamkorlik pozitiv shakllari va modellarini buzadi, qiziqishlar mavjud muvozanotini buzadi, o‘zaro hamkorlikda mojarogenli makon yaratadi Institutsionallik, u chegaraviy sharoitda va marginal makonlarda pishib etiladi va institutlashtiriladi Siyosiy-huquqiy tafakkur buzilishi, chunki ekstremistik faoliyat sub’ekti ko‘pincha

deformatsiyalashgan ongli bo‘ladi, uning ijtimoiy-madaniy muhit, norma va qadriyatlardan qochishida kuzatiladi. Natijalarning noqonuniyligi, axborot ekstremizmning amal qilishi qonuniy bo‘lsa-da (ba’zi holatlarda), ammo beriladigan imkoniyatlardan qarshi maqsadlarda foydalanadi. Unga qarshi kurash ommaviy kommunikatsiyaning zamonaviy ilg‘or texnologiyalari vositasida, ilg‘or ilmiy-texnik ishlanmalar vositasida amalga oshirilishi lozim. Xususan, global tarmoq monitoringi yordamida bu ishlarni samarali yo‘lga qo‘yish mumkin. Internetda ekstremizm bu avvalo targ‘ibot-tashviqotdir. Ekstremistlar e‘tiqod qiladigan bir qator maqsad va qarashlar, qadriyatlar targ‘ib qilinadi, ularning “ilg‘or”, “muqarrar”ligi isboti keltiriladi, qarshilar va dushmanlar aniqlanadi. Agarda tashkilot ma‘lum bir submadaniyatga e‘tiqod qilsa, o‘zlarining targ‘ibot va tashviqotida “kiberhujum mexanizmi”ni ishga soladi. Bularga quyidagilarni misol keltirish mumkin: kiyinish uslubi, xatti-harakat, tashqi ko‘rinish va hokazolar kabi masalalar bo‘yicha maslahatlar beriladi kundalik hayotga oid nima qilish mumkin-u, nima mumkin emas “to‘g‘ri” narsani to‘g‘ri bajarishni, u yoki bu ko‘rinishda “qo‘shilish” yoki “kurash”ga chaqiriladi. Biz bu kabi din niqobi ostidagi yoshlarda internet orqali salbiy xarakter shakllantirishga harakat qilayotganlarning “kiberhujum mexanizmi”ga qarshi yosh avlodni asrashimiz uchun “kiberhimoya mexanizmi”ni quyidagicha qo‘llash mumkin birinchidan, internetda berilayotgan ma‘lumotlarni “filtrlash” yoki yoshlarda “filtrlay” olish qobiliyatini shakllantirish ikkinchidan, internet ma‘lumotlarga yoki kompyuterga qiziquvchi yoshlarga doimiy ravishda salbiy saytlar va ularning oqibatlari to‘g‘risida kerakli ko‘rsatmalar berib boish uchinchidan, joylarda ota-onalar uchun doimiy ravishda tushuntirish ishlarini olib borish to‘rtinchidan, maktab, litsey, kollej va oliy o‘quv yurti pedagog jamoasi, o‘quvchi va talabalar orasida internet hujumlari va internet savodxonligi bo‘yicha targ‘ibot va tashviqot ishlarini tashkil qilish beshinchidan, maktab, litsey, kollej va oliy o‘quv yurtlarida internet savodxonligi bo‘yicha maxsus kurslar o‘qitilishi, shuningdek, oliy ta‘lim muassasalarida maktab, litsey, kollejlari va oliy ta‘lim muassasalari uchun o‘qituvchilar tayyorlanishini hisobga olib, fanlarining

xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, “Kibermakondagi diniy ma’lumotlar va kiberterrorizm” maxsus kurs yoki fanlarning ishchi fan dasturlariga alohida mavzu shakllantirib kirgizish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 28 sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining jamoat ta’lim axborot tarmog‘ini tashkil etish to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq ta’lim va yoshlar bo‘yicha yaratilayotgan axborot resurslari yagona “ZiyoNET” milliy ta’lim tarmog‘i tashkil etilganligi axborot xurujlariga qarshi turishda bir “mexanizm” ekanligi, “Kiber jinoyatlar to‘g‘risida” Konvensiya, “Voyaga etmaganlar uchun xavfsiz Internet va onlayn resurslarni joriy qilish to‘g‘risida” Evropa Ittifoqi Parlamenti Assambleyasining tavsiyalari, “Bola huquqlari to‘g‘risida” BMT Konvensiyasi kabi qonunlar va Xalqaro Konvensiyalarniyuqorida ko‘rsatilgan ta’lim muassasalariga fan sohalarining mazmunlaridan kelib chiqib o‘rgatishimiz lozim deb hisoblaymiz.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bugungi kunda axborot maydonidagi “inqilobiy yangilik” sifatida e’tirof etilayotgan “kibermakon” asta-sekin jahon jamoatchiligi uchun tobora jiddiy xavf tug‘dirib bormoqda. Xalqaro xavfsizlikka nisbatan ilgari ko‘rilmagan din niqobidagi tahdidlar ortayotgani, kiberjinoyatchilik, kiberhujum, kibertahdid kabi tushunchalar hayotimizga kirib kelayotgani kishini xavotirga solmoqda. Hozircha bu xurujga qarshi turadigan qurol yo‘q. Axborotga bo‘lgan ehtiyoj bor ekan, kiberjinoyatchilik turli shakl va usullarda bo‘y ko‘rsataveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T. 1. - Toshkent: O‘zbekiston.. 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
4. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Toshkent: O‘zbekiston, 2019.

5. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon. Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
6. K. S.Guttenplan. J.Hornsby. C. Janavay. Reading philosophy. Blackwell Publishers Ltd. UK. 2003. R – 341.
7. A.Azami. Vvedenie v xadisovedenie. Kazan: 2011
8. A.Fitrat. Tanlangan asarlar –Toshkent: Ma’naviyat, 2010 -301 b
9. Abu Xomid G‘azzoliy Kimei saodat//Ikki dune saodatiga eltuvchi bilim. - Samarkand: Imom Buxoriy xalkaro markazi, 2019
10. Rumi J. Masnaviy. 40 rivoyatga sharx. -Toshkent: Navruz, 2019
11. Abu Xomid G‘azzoliy Kimei saodat//Ikki dune saodatiga eltuvchi bilim. - Samarkand: Imom Buxoriy xalkaro markazi, 2019
12. Islomov Z., Haydarov I. Xristianlik: ibodatxona, ibodat va marosimlari. – Toshkent: Qaqnus nashriyoti, 2020.
13. G‘oyibnazarov Sh. Islom terrorizmga qarshi. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2021. ’
14. David L. McMahan. The Making of Buddhist Modernism. – Oxfordshire: “Oxford University Press”, 2008.
15. Todd M. Johnson. Religious Adherents of the world Continent and Region // Religions of the World: